

**ქართული კონსტიტუციონალიზმის ევოლუცია: ისტორიული საფუძვლები,
ინსტიტუციური განვითარება და თანამედროვე გამოწვევები**

მარიამ არაბაშვილი

მარდია დუიშვილი

პოლიტიკის მეცნიერების საბაკალავრო პროგრამა

სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Email: Mariam.arabashvili916@sps.tsu.edu.ge

Email: duishvilimardia@gmail.com

აბსტრაქტი

ქართული კონსტიტუციონალიზმი წარმოადგენს რთულ და მრავალფეროვან პროცესს. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში შექმნილი 1921 წლის კონსტიტუცია, ერთ-ერთ პროგრესულ დოკუმენტს წარმოადგენდა რეგიონში, რომელიც ფოკუსირდებოდა დემოკრატიული მმართველობის კონსოლიდირებაზე საქართველოში და შესაბამისობაში მოდიოდა ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის თეორიასთან. 1995 წელს საკონსტიტუციო კომისიის სხდომის შემდეგ, ყალიბდება კონსტიტუცია, რომელიც საქართველოს სუვერენულ სამართლებრივ სტატუსს გამოხატავდა. ჩამოყალიბდა საკონსტიტუციო სასამართლოც, რომელიც კონსტიტუციის უზენაესობის გარანტი უნდა ყოფილიყო. სოციალური და ეკონომიკური თავისუფლება კვლავ დემოკრატიული სახელმწიფოს ნაწილად რჩებოდა. (ლეონიძე, 2021) საქართველოს კონსტიტუციონალიზმის ვექტორის განსაზღვრა და მისი ევოლუციურობის ან რეგრესის შეფასება საქართველოს უზენაესი „კანონის გონის“ სიღრმისეულ ანალიზს ითვალისწინებს, დროისა და კონტექსტის გათვალისწინებით. შესაბამისად კვლევა მიზნად ისახავს, საქართველოს კონსტიტუციის ისტორიული წარმომავლობისა და ძირითადი ეტაპების მოკვლევასა და გაანალიზებას. კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ საქართველოს კონსტიტუციის ხშირმა ცვლილებებმა ხელი შეუშალა კონსოლიდირებული დემოკრატიის ჩამოყალიბებას. საკონსტიტუციო ჩარჩოში სტაბილურობის ნაკლებობამ დაასუსტა დემოკრატიული ინსტიტუტები, დაარღვია ძალთა ბალანსი და შეარყია საზოგადოების ნდობა მმართველობის მიმართ. აღნიშნული სტატიის სამეცნიერო წვლილი მდგომარეობს ქართული კონსტიტუციონალიზმის ყოვლისმომცველ ანალიზში, რომელიც გვთავაზობს ისტორიულ-თანამედროვე პერსპექტივას. დასკვნები იძლევა ღირებულ შეხედულებებს საკონსტიტუციო რეფორმატორებისთვის, პოლიტიკური ლიდერებისთვის და სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებისთვის, რომლებიც მხარს უჭერენ უფრო ძლიერ დემოკრატიულ გარანტიებს. ეს კვლევა არა მხოლოდ ხელს უწყობს აკადემიურ დისკუსიის გააქტიურებას კონსტიტუციური სამართლისა და პოლიტიკური თეორიის შესახებ, არამედ საფუძველს უქმნის მომავალ კვლევებს, რაც მის კიდევ ერთ ღირებულებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ.

საკვანძო სიტყვები: კონსტიტუციონალიზმი, საკონსტიტუციო ცვლილებები, დემოკრატიზაცია, პირველი რესპუბლიკა, კონსტიტუციის ინსტრუმენტალიზაცია.

შესავალი

1921 წელს მიღებული კონსტიტუცია, რომელიც საპარლამენტო დემოკრატიის პრინციპებზე იყო დაფუძნებული, ქართული კონსტიტუციონალიზმის საფუძვლად იქცა. ის უზრუნველყოფდა კანონის უზენაესობის პრინციპსა და ადამიანის უფლებათა დაცვის აუცილებელ მოთხოვნილებას. მიუხედავად მისი პროგრესული ხასიათისა, მისი პრაქტიკული განხორციელება ვერ მოხერხდა,

რადგან იმავე წელს საბჭოთა ოკუპაციამ საქართველოს დამოუკიდებლობა შეაჩერა. საბჭოთა მმართველობის დროს (1921–1991) კონსტიტუციონალიზმი ფორმალურად არსებობდა, მაგრამ რეალურად ხელისუფლება ცენტრალიზებული და ავტორიტარული იყო. საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა 1936 და 1978 წლების საბჭოთა კონსტიტუციების ფარგლებში ფუნქციონირებდა, რაც ქვეყნის ავტონომიას ზღუდავდა. 1991 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ გარდამავალი პერიოდი პოლიტიკურ არასტაბილურობასა და საკონსტიტუციო სისტემის ძიებას უკავშირდებოდა. 1995 წელს მიღებულმა კონსტიტუციამ საფუძველი ჩაუყარა თანამედროვე ქართული სახელმწიფოს სამართლებრივ ჩარჩოს. მიუხედავად ამისა, ინსტიტუციური სტაბილურობა გამოწვევად დარჩა, რასაც განაპირობებდა პოლიტიკურ ძალაუფლებაზე გავლენის მოსაპოვებლად მიმდინარე კონფლიქტები და საკონსტიტუციო ცვლილებების ხშირი პროცესი.

პირველი რესპუბლიკის საკანონმდებლო და კონსტიტუციურ სტრუქტურებზე ძლიერი გავლენა იქონია დასავლეთ ევროპის მმართველობის მოდელებმა, განსაკუთრებით საფრანგეთისა და გაერთიანებული სამეფოს საპარლამენტო სისტემებმა (Demetrashvili, 2020) 1921 წელს საქართველომ მიიღო პირველი კონსტიტუცია, რომელიც ითვალისწინებდა საპარლამენტო დემოკრატიას მრავალპარტიული სისტემით. კონსტიტუცია მიზნად ისახავდა ძალაუფლების დაბალანსებას აღმასრულებელ, საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებას შორის.

ამავდროულად, პარლამენტი, რომელიც ცნობილი იყო როგორც ეროვნული ასამბლეა, ფლობდა უმაღლეს უფლებამოსილებას, ხოლო პარლამენტის თავმჯდომარე, რომელიც არჩეული იყო ასამბლეის მიერ, ითვისებდა სახელმწიფოს მეთაურის ფუნქციას, რადგან იმ დროის პოლიტიკური მოღვაწეები და კონსტიტუციის ავტორები მიიჩნევდნენ, რომ პრეზიდენტის ინსტიტუტი ვერ იქნებოდა ახალ ჩამოყალიბებულ რესპუბლიკაში წარმატებული და ის შეიცავდა ძალაუფლების დისბალანსის პირდაპირ საფრთხეებს. (Nakashidze, Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia, 2016) საქართველოს კონსტიტუციური ჩარჩოს წინაშე მდგარი ინსტიტუციური და სტრუქტურული გამოწვევების იდენტიფიცირება. პირველი რესპუბლიკის კონსტიტუციაში ასევე ხაზგასმული იყო ინდივიდუალური უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა, მათ შორის სიტყვის, შეკრებისა და რელიგიის თავისუფლება. გარდა იმისა, რომ იდეები ეპოქისთვის პროგრესულია, ამასთანავე, კონსტიტუციონალიზმის ევოლუციაში უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ასრულებს ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებათა სახელმწიფოებრივ დონეზე დაცვა და აღიარება. სამართლის ერთგულებასა და კანონის უზენაესობას სახელმწიფოებრივი სტრუქტურის განუყოფელ ნაწილად აქცევს, რომელიც მნიშვნელოვანი წინაპირობაა კონსოლიდირებული დემოკრატიის ჩამოსაყალიბებლად. საბჭოთა მმართველობის დროს საქართველომ დაკარგა დამოუკიდებლობა, ხოლო კონსტიტუციონალიზმი, როგორც კონცეფცია, დღის წესრიგის ნაწილს აღარ წარმოადგენდა. საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა იმართებოდა საბჭოთა სოციალიზმის პრინციპებით, ხოლო დე ფაქტო მმართველი დოკუმენტი იყო 1936 წლის საბჭოთა კონსტიტუცია, რომელიც ზღუდავდა საქართველოს მსგავსი რესპუბლიკების ავტონომიას. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კონსტიტუცია თითქოს აღიარებდა სამოქალაქო უფლებებს,

პრაქტიკაში ეს უფლებები მკაცრად იყო შეზღუდული საბჭოთა ხელისუფლების ცენტრალიზებული და ავტორიტარული ბუნებით.

1995 წელს კი დამოუკიდებელმა საქართველომ, 1921 წლის კონსტიტუციის ძირითად ღირებულებებზე დაყრდნობით, მიიღო ახალი კონსტიტუცია, რომელიც, მიუხედავად იმისა, რომ 1921 წლის კონსტიტუციის მთავარ ასპექტებს ეყრდნობოდა, მაინც განსხვავდებოდა თავისი წინამორბედისგან, რაც თავისთავად განპირობებული იყო პოლიტიკური და ისტორიული კონტექსტის ცვლილებით. შესაბამისად, კვლევის მეთოდოლოგიის ნაწილს სწორედ 1921 წლისა და 1995 წლის კონსტიტუციათა სიღრმისეული ანალიზი წარმოადგენს, რისთვისაც გამოყენებულია თვისებრივი კონტენტ-ანალიზი. კვლევის პროცესში შესწავლილია როგორც პირველადი, ასევე მეორეული წყაროები, ხოლო შერჩევის მეთოდი მიზნობრივია. გაანალიზებული იქნა აკადემიური ნაშრომები, რომლებიც კვლევის მიზანთან თანხვედრაში მოდის.

კვლევის მიზანს წარმოადგენს ქართული კონსტიტუციონალიზმის ევოლუციის გაანალიზება, კერძოდ ისტორიული საფუძვლების, ინსტიტუციური განვითარებისა და თანამედროვე გამოწვევების განხილვა. მიზნიდან გამომდინარე, კვლევის ამოცანები შემდეგნაირად განისაზღვრა:

1. საქართველოს კონსტიტუციური ისტორიის წარმომავლობისა და ძირითადი ეტაპების მოკვლევა.
2. 1921 და 1995 წლების კონსტიტუციების მნიშვნელობის ანალიზი.
3. პოლიტიკური ძალაუფლებისთვის ბრძოლასა და საკონსტიტუციო ცვლილებებს შორის კავშირის შესწავლა.

კვლევის ამოცანებიდან გამომდინარე, საკვლევი კითხვები შემდეგნაირად განისაზღვრა:

1. რომელმა ისტორიულმა მოვლენებმა მოახდინა ყველაზე მნიშვნელოვანი გავლენა ქართულ კონსტიტუციონალიზმზე?
2. როგორ ჩამოაყალიბა კონსტიტუციურმა დოკუმენტებმა დემოკრატიული მმართველობა საქართველოში?
3. რა გავლენა მოახდინა პოლიტიკურმა ტრანზიციამ კონსტიტუციურ სტაბილურობაზე?

თეორიული ჩარჩო

ნაშრომისათვის თეორიულ ჩარჩოს წარმოადგენს ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის თეორია. ამ თეორიის მთავარი თეორეტიკოსები არიან ჯონ ლოკი, შარლ ლუი მონტესკიე და ჟან ჟაკ რუსო.

ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის თეორიული ჩარჩო ემყარება კონსტიტუციის უზენაესობის, ხელისუფლების დანაწილებისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის პრინციპებს, რაც უზრუნველყოფს დემოკრატიული მმართველობისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს ფუნქციონირებას.

აღნიშნული თეორია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართული კონსტიტუციონალიზმის ევოლუციის ანალიზისთვის, რადგან საქართველოს კონსტიტუციური განვითარების პროცესში არაერთხელ შეიცვალა ხელისუფლების ინსტიტუციური მოდელი, სამართლებრივი ჩარჩო და უფლებრივი ბალანსი. 1921 წლის კონსტიტუცია ლიბერალურ-დემოკრატიული პრინციპებით იყო გაჯერებული, თუმცა მისი პრაქტიკული განხორციელება ვერ მოხერხდა, ხოლო 1995 წლის კონსტიტუცია თანამედროვე ქართული კონსტიტუციონალიზმის საფუძვლად იქცა, რომელიც ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის პრინციპების განმტკიცებას ცდილობს, მიუხედავად გამოწვევებისა, როგორცაა ინსტიტუციური სტაბილურობა და პოლიტიკური გავლენები კონსტიტუციურ წესრიგზე.

კვლევის თეორიულ ჩარჩოში ასევე ორი მნიშვნელოვანი, ურთიერთგამომრიცხავი, თუმცა ურთიერთდაკავშირებული თეორიის დაპირისპირება იქნება წარმოდგენილი, რომლითაც იდეალურად აიხსნება საქართველოს კონსტიტუციონალიზმის ძირითადი მახასიათებლების საფუძველი და მისი საბოლოო მოქმედების ლოგიკა. კერძოდ, ის წარმოადგენს „ცოცხალი ორიგინალიზმის“ თუ „ცოცხალი კონსტიტუციის“ თეორიის ტიპს.

ორიგინალიზმი გულისხმობს, რომ კონსტიტუციის ინტერპრეტაცია არ სცდება მის თავდაპირველ შინაარსსა და მიზანს. თანამედროვე ისტორიული კონტექსტით განპირობებული ცვლილებებიც მხოლოდ სამართლის ისტორიულ საფუძველზე დგას და ხასიათდება მხოლოდ დამაზუსტებელი შესწორებით, რომელიც ძირითადად კანონის ინტერპრეტირების შანსს ამცირებს. ასეთი ტიპის კონსტიტუციას ინდოეთის კონსტიტუცია წარმოადგენს.

ხოლო ცოცხალი კონსტიტუციის თეორია არ გამორიცხავს საზოგადოების დინამიურობიდან გამომდინარე საკონსტიტუციო ცვლილებებს. თეორიის მიხედვით, კონსტიტუციური ნორმები არ უნდა რჩებოდეს სტატუს კვოს ჩარჩოში, არამედ რეალური სოციალურ-პოლიტიკური კონტექსტის ანარეკლს უნდა წარმოადგენდეს. ფაქტობრივად, ამ ორ თეორიულ ჭრილში საკონსტიტუციო ცვლილებების ანალიზი მოსალოდნელია, რომ საქართველოში პარტიული ოპორტუნიზმით განპირობებულ საკონსტიტუციო ცვლილებებს გამოავლენს. (Ali, 2024)

ლიტერატურის მიმოხილვა

საქართველოს კონსტიტუციური სამართლის განვითარების პროცესი, განსაკუთრებით დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, რთული და მრავალმხრივი დინამიკით ვითარდებოდა, რომელიც მრავალი მეცნიერის კვლევის საგანი გახდა. კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე შესაბამის ლიტერატურად ავიღეთ, რამდენიმე ძირითადი ნაშრომი, რომელიც უკვაშირდება

საქართველოს კონსტიტუციური სისტემის ევოლუციასა და მისი ძირითადი ტენდენციის შესახებ მსჯელობას, დაწყებული პირველი რესპუბლიკის და 1921 წლის კონსტიტუციის პერიოდიდან და დამთავრებული თანამედროვე კონსტიტუციური რეფორმებით. დავიწყეთ ავთანდილ დემეტრაშვილის ნაშრომით „Chronicles of Constitutionalism in Georgia“, რომელშიც ავტორი ყურადღებას ამახვილებს პირველ რესპუბლიკაზე (1918-1921), როდესაც საქართველოს ხელისუფლებამ პირველი დემოკრატიული კონსტიტუცია მიიღო. დემეტრაშვილი აღნიშნავს, რომ 1921 წლის კონსტიტუცია მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და სახელმწიფოებრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბებისთვის (DEMETRASHVILI, 2010). ის ასევე განიხილავს საქართველოს კონსტიტუციური სამართლის ევოლუციას საბჭოთა პერიოდში, როდესაც ქვეყნის პოლიტიკური და საკონსტიტუციო მემკვიდრეობა შეზღუდული იყო, და 1995 წლის კონსტიტუციის მიღების შემდგომ პერიოდს, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა წინა პერიოდისაგან.

მნიშვნელოვანი რეფორმები განხორციელდა 2018 წელს, როდესაც საქართველოს კონსტიტუციაში შევიდა ცვლილებები, რომლებიც სასამართლოს დამოუკიდებლობის გამყარებას ისახავდნენ მიზნად. ამ რეფორმების შემდეგ უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეების უვალო დანიშვნა დაიწყო, რაც წინარე პრაქტიკისაგან განსხვავდებოდა. თუმცა, მალხაზ ნაკაშიძე (2020) თავის ანალიზში აღნიშნავს, რომ მიუხედავად ამ ცვლილებებისა, პროცესი კვლავ წარიმართება პოლიტიკური პარტიების გავლენის ფონზე (Nakashidze, 2020). თავის მხრივ, ხელისუფლების მიერ მოსამართლეების დანიშვნის საკითხი დიდი განხეთქილების საგანი გახდა და გამოიწვია პროტესტი სამოქალაქო საზოგადოების მხრიდან, რომელიც მოითხოვდა სასამართლოს დამოუკიდებლობის გაძლიერებასა და ძალაუფლების ურთიერთდაბალანსირების აუცილებლობას (Demetrashvili, 2020). 2003 წლის „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ განხორციელებული საკონსტიტუციო ცვლილებები ძირითადად მიმართული იყო პოლიტიკური სისტემის განმტკიცებისაკენ. ნაკაშიძე (2020) ყურადღებას ამახვილებს ისეთ სამართლებრივ გამოწვევებზე, რომლებიც დღესდღეობით სასამართლოს წინაშე დგას, მათ შორის როგორცაა გამოხატვის თავისუფლებისა და სასამართლოს დამოუკიდებლობის საკითხები. ასევე ნაკაშიძე ასკვნის, რომ წარმატებული კონსტიტუციური განვითარება საჭიროებს საზოგადოების აქტიურ ჩართულობას, რათა მან შეძლოს გადალახოს ისტორიული და პოლიტიკურ-სამართლებრივი გამოწვევები (Nakashidze, 2016).

შესაბამისად, როგორც დემეტრაშვილი, ისე ნაკაშიძეც აღნიშნავს, რომ სასამართლოს დამოუკიდებლობა და მისი ლეგიტიმურობა, და სახელმწიფოებრივი სტრუქტურის გამყარება კვლავ რჩება საქართველოს კონსტიტუციური სისტემის განვითარების უმთავრეს საკითხებად. ნაკაშიძე (2020) წერს, რომ სასამართლოს რეფორმების პროცესში ძალიან მნიშვნელოვანია სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობა, რათა ამ პროცესმა მოიტანოს რეალური ცვლილებები. ის ასევე ხაზს უსვამს, რომ სასამართლო სისტემაში არსებული ძველი ხარვეზები საჭიროებს დროულ და საფუძვლიან გადახედვას. შეჯამების სახით უნდა ითქვას, რომ საქართველოს კონსტიტუციური განვითარების შესახებ არსებული ლიტერატურა ცხადყოფს, რომ კონსტიტუციური სისტემის

ფორმირება ყოველთვის რთული პროცესი იყო და განიცდიდა როგორც პოლიტიკური, ისე სამართლებრივი ცვლილებების ზეგავლენას.

1921 წლის კონსტიტუციისა და 1995 წლის კონსტიტუციის შედარებითი ანალიზი

1918 წლიდან დაიწყო მონარქიული წყობილებიდან რესპუბლიკურზე გადასვლის პროცესი, რაც თავისთავად დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში და პირველ კონსტიტუციაშიც აისახა. 1921 წელს საქართველოს ისტორიაში პირველად განისაზღვრა მართვა-გამგეობის ფორმა, სახელმწიფოს რესპუბლიკური ფორმა და ფუნქციების დემოკრატიული პრინციპებით გადანაწილება (საქართველოს კონსტიტუცია, 1921). დამოუკიდებლობის აქტში საფუძველი ჩაეყარა სახელმწიფოს მიერ ადამიანზე ზრუნვის ვალდებულებას. დამოუკიდებლობის აქტი კონსტიტუციის მაგივრობას ვერ გაწევდა, მაგრამ ის მნიშვნელოვანი საფუძველი იყო კონსტიტუციის შემუშავებისას. მმართველობის ეფექტური ფორმის ძიება საქართველოს კონსტიტუციონალიზმის ისტორიის ცენტრალური საკითხი იყო. ფაქტორებიდან, 1921-1995 წლის კონსტიტუციები სარკეა ქართველი ერის აზროვნების ორი ეპოქისა და ასევე იდეოლოგიური ევოლუციისა. 1921 წლის კონსტიტუცია პირდაპირ აცხადებს, რომ საქართველოს მოქალაქეებს შეუძლიათ შეიკრიბონ საჯაროდ და უიარაღოდ, როგორც ღია სივრცეში, ისე შენობაში მთავრობის წინასწარი ნებართვის გარეშე (მუხლი 33) (საქართველოს კონსტიტუცია, 1921). თუმცა, თუ კრებას მიეცემოდა დანაშაულებრივი ხასიათი ადმინისტრაციას მისი „დახურვის“ უფლება ჰქონდა, ბუნებრივია, პრობლემა თავად ტერმინი „დანაშაულებრივი ხასიათი“ რომელიც ინტერპრეტაციის სივრცეს ტოვებს. შემდგომში 1995 წლის კონსტიტუცია მკაფიოდ განსაზღვრავს „შეკრების უფლების მქონე მოქალაქის“ ტერმინს, რომელშიც არ მოიაზრებიან ძალოვანი სტრუქტურები, ასევე უკვე აუცილებელი ხდება ხელისუფლების წინასწარ გაფრთხილება, თუ შეკრება საზოგადოებრივი მოძრაობისათვის „მნიშვნელოვანი“ სივრცის გამოყოფას მოითხოვს (საქართველოს კონსტიტუცია, 1995). ხელისუფლებას შეკრების შეწყვეტის უფლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში აქვს, თუ მან კანონსაწინააღმდეგო ხასიათი მიიღო. ეს მნიშვნელოვანი პროგრესია 1921 წელთან შედარებით, რადგან აქ უკვე მკაფიოდ განსაზღვრულია ხელისუფლების ჩარევის ლეგიტიმური ფარგლები.

საქართველოს პირველი კონსტიტუციის ავტორები მოითხოვდნენ ხაზი გაესვათ, რომ საქართველო რესპუბლიკური წყობილების სახელმწიფო იყო და მონარქიას უპირისპირდებოდნენ მათ სურდათ სახელმწიფო სადაც ხელისუფლება ეკუთვნის ხალხის მიერ არჩეულ უმრავლესობას. ეროვნული-დემოკრატიებიდან გ. გვაზავა აღნიშნავდა, რომ იქ სადაც მონარქიული წყობა შენარჩუნებული იყო იწყებოდა რევოლუცია და „ინგრეოდა ტახტი“, სახელმწიფო კი ხალხის ხელში გადადიოდა (Jikia, 2022). შესაბამისად, 1921 წლის კონსტიტუცია, კატეგორიულად კრძალავს მთავრობის ფორმის ცვლილებას, რაც პოლიტიკური იდენტობის დაცვის მექანიზმია. 1995 წლის კონსტიტუცია კი მეტი პრაგმატულობით მოქმედებს და საგანგებო მდგომარეობის პირობებში ცვლილებას ითვალისწინებს (Jikia, 2022). 1921 წლის კონსტიტუცია ბევრად ორიენტირებულია მოქალაქეთა აქტიურ ჩართულობაზე, ცენტრალიზაცია კი 1995 წლის კონსტიტუციაში წინა პლანზეა, პრეზიდენტს ცვლილებების ინიცირების უფლებამოსილება აქვს. ამასთან, 1995 წლის

კონსტიტუცია ცდილობს, შექმნას სამართლებრივი ბალანსი თავისუფლებასა და სახელმწიფო სტაბილურობას შორის, რაც დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტიკური რეალობიდან გამომდინარეობს. რაც შეეხება კონსტიტუციის გადასინჯვის მექანიზმებს, უნდა აღინიშნოს, რომ 1921 წლის კონსტიტუცია შექმნილია ახალგაზრდა, დამოუკიდებელი საქართველოსთვის, რომელიც დემოკრატიული მოდელის კონსოლიდაციას ცდილობს. 1995 წლის კონსტიტუცია კი სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შემდეგ, გარდამავალ ეტაპზე, სტაბილური საკონსტიტუციო სისტემის ჩამოყალიბებას განიზრახავს, ამიტომ 1995 წლის კონსტიტუცია უფრო რთულ ბარიერს აწესებს, საკონსტიტუციო ცვლილებებისათვის. 1921 წელს საკონსტიტუციო ცვლილებაში მოქალაქეთა ჩართულობა დაბალი ზღვარით იყო შესაძლებელი, რაც, ბუნებრივია, საზოგადოებრივ დონეზე, დემოკრატიული ჩართულობის ეფექტიანობასაც ზრდიდა.

რაც შეეხება აზრის გამოხატვის თავისუფლებას 1921 წლის კონსტიტუციის 32-ე მუხლი მოქალაქეებს აძლევს სრულ უფლებას თავიანთი აზრი გამოხატონ ნებისმიერი ფორმით (სიტყვით, ბეჭდვით, ან სხვა საშუალებით) მთავრობის წინასწარი ნებართვის გარეშე. თუმცა, აქვე ხაზგასმულია, რომ ასეთი გამოხატვის შედეგად ჩადენილი დანაშაულისთვის მოქალაქე პასუხს აგებს მხოლოდ სასამართლოს წინაშე. 1995 წლის კონსტიტუციაში აზრის გამოხატვის თავისუფლება კვლავაც ფუნდამენტურია, თუმცა აქ უკვე დასაბუთებულია, რომელ პირობებში შეიძლება მისი შეზღუდვა. 1921 წლის კონსტიტუცია მოქალაქეებს აძლევს უფლებას, დააარსონ პროფკავშირები და სხვა გაერთიანებები მთავრობის ნებართვის გარეშე, თუ მათი მიზანი კანონით არ არის აკრძალული. (საქართველოს კონსტიტუცია, 1921) ამავე მუხლის მიხედვით, კავშირის გაუქმება შესაძლებელია მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით, რაც ერთგვარ დაცვის გარანტიას წარმოადგენს სახელმწიფოს თვითნებური ჩარევისგან. 1995 წლის კონსტიტუციაში აღნიშნულია, რომ მოქალაქეს შეუძლია როგორც პროფესიულ ასევე პოლიტიკურ კავშირში გაერთიანდეს, მაგრამ აკრძალულია ისეთი გაერთიანების შექმნა, რომელიც საქართველოს კონსტიტუციურ წყობილებას დაამხობს ან ომის პროპაგანდას ახდენს.

ორი კონსტიტუციის იდეოლოგიური ხასიათი რომ შევავსოთ ეკონომიკურ განზომილებაში, შეიძლება ითქვას, რომ 1921 წლის კონსტიტუცია სოციალ-დემოკრატიული პრინციპების მატარებელია და ორიენტირდება მოქალაქეთა სოციალური კეთილდღეობის უზრუნველყოფაზე. რესპუბლიკის მიზნად განსაზღვრულია „მოქალაქის ღირსეულ არსებობაზე ზრუნვა“ (მუხლი 113). მუხლი სოციალური სახელმწიფოს მოდელზეა აგებული, რაც სახელმწიფოს გამიზნულ ვალდებულებას გულისმობს დაიცვას და უზრუნველყოს მოქალაქეთა სოციალ-ეკონომიკური კეთილდღეობა. 1995 წლის კონსტიტუცია ლიბერალურ-დემოკრატიული მოდელით არის შექმნილი, სადაც პიროვნული უფლებები და საბაზრო ეკონომიკა როგორც ღირებულებები წინა პლანზეა. კერძოდ, თუ 1921 წლის კონსტიტუციის 114-ე მუხლი საკუთრების უფლებას იცავს, იგი სახელმწიფოებრივი ან კულტურული საჭიროებებიდან გამომდინარე ითავლისწინებს საკუთრების ჩამორთმევის უფლებასაც, ხოლო 1995 წლის კონსტიტუციით საკუთრების უფლების შეზღუდვა დასაშვებია, „კანონით განსაზღვრულ“ შემთხვევებში, რაც 1921 წლის კონსტიტუციაში არ ფიქსირდებოდა, ასევე ვხვდებით მხოლოდ „აუცილებელი საზოგადოებრივი საჭიროებიდან“ გამომდინარე საკუთრების ჩამორთმევის პუნქტსაც. 1995 წლის კონსტიტუციაში ბევრად მკაფიოაა

სახელმწიფოს მხრიდან საკუთრების უფლების უზრუნველყოფა. 1995 წლის კონსტიტუციაში დამატებულია ინტელექტუალური შემოქმედების თავისუფლების დაცვა, რაც 1921 წლის დოკუმენტში არ იყო გაწერილი. კონსტიტუციაში ჩანდა სურვილი, რომ სახელმწიფოს მხრიდან მოქალაქეების სოციალური დაცვა უზრუნველყო, თუმცა, მიზნის კონსტრუირება „უტოპიურად“ არ უნდა მომხდარიყო, აქედან გამომდინარე, კამათი წარმოიქმნა ჩანაწერში მიზნის შემდეგნაირად ფორმულირებაზე-„რესპუბლიკა ზრუნავს თავის მოქალაქეთა ღირსეული არსებობისათვის“ კრიტიკის საგანი „ღირსეულად არსებობის“ აბსტრაქციული იდეა იყო. დადიანის შეფასებით, არაკონკრეტულობა წარმოქმნიდა საშიშროებას სახელმწიფოს მხრიდან რეალური ვალდებულებების არ აღიარება მომხდარიყო. კონსტიტუციაში დაფიქსირებული მუხლი, რომელიც უმუშევრად დარჩენის შემთხვევაში დაზღვევის გადაცემას შეეხებოდა, რომელიც „საცხოვრებლის მინიმუმს“ უნდა უტოლდებოდეს, ასევე კრიტიკის საგანი გახდა. მ. რუსიამ მიუთითა, რომ „უზრუნველყოფა საცხოვრებელი მინიმუმისა არის პირველი პერიოდი სოციალიზმის გამოცხადებისა“ (Jikia, 2022). იგი ზოგიერთი მუხლის ამოღებასაც მოითხოვდა, მაგრამ მაღალი მხარდაჭერიდან გამომდინარე განისაზღვრა, რომ უმუშევრად დარჩენილი პირის უზრუნველყოფა სამუშაოს აღმოჩენით და დაზღვევით მოხდებოდა. 1921 წლის კონსტიტუციის ღირებულებები თანხვედრაშია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის ღირებულებებთანაც, რაც მის პროგრესულ ხასიათზე მიუთითებს. ფაქტობრივად, კონსტიტუციონალიზმი საქართველოში არ ყოფილა მხოლოდ ფორმალური ხასიათის, მიზანი ძლიერი სამართლებრივი ჩარჩოს ჩამოყალიბება იყო კონსოლიდირებული სახელმწიფოს მოსაწყობად.

ხშირი საკონსტიტუციო ცვლილებები ისტორიის ევოლუციის კვალდაკვალ

ხშირი საკონსტიტუციო ცვლილებები დემოკრატიის კონსოლიდირებული მოდელის ჩამოყალიბებას და მოქალაქეთა კანონმორჩილების ხარისხს ამცირებს. მოქალაქის ცნობიერებაში კონსტიტუცია არასტაბილური და ხელისუფლებაზე მორგებული ხდება, რაც ნდობას ამცირებს, ვინაიდან ფაქტობრივად საფუძველმდებარე პრინციპები არაა სტაბილური. (Ali, 2024) ეს არგუმენტები განმტკიცებულია ე.წ „ცოცხალი კონსტიტუციის“ თეორიით, რომლის მიხედვითაც კონსტიტუციის ცვლილებები საზოგადოების დინამიურობასთანაა თანხვედრაში და მხოლოდ განმარტებით და პრეცედენტულ ცვლილებებს უკავშირდება, თუმცა თანამედროვე საქართველოს პოლიტიკური სისტემა გამოირჩეოდა ცვლილებებით, რომელიც არა საზოგადოებრივ დინამიურობასთან, არამედ სახელისუფლებო თარგზე იყო მოჭრილი, მას საფუძვლად არ ედო სოციალური თანხმობა, რაც კვლევის ძირითად მიგნებას წარმოადგენს. მისი ფაქტების სინთეზური ანალიზით დასაბუთება კი ნაშრომში სიღრმისეულადაა წარმოდგენილი, კერძოდ მიხეილ სააკაშვილის პრეზიდენტობის განმავლობაში განხორციელებული რეფორმების შედეგად, საქართველოს კონსტიტუცია 2004 წელს დრამატულად შეიცვალა, ცვლილებებს თან ახლდა მის შინაარსთან და მიზნებთან ასოცირებული კრიტიკა. (Muskhelishvili, 2005) ხელისუფლების ცენტრალიზაცია ავტორიტარულ სახეს იძენდა. რეფორმით გაძლიერდა საპრეზიდენტო სისტემა და მისი ზეგავლენა აღმასრულებელ ორგანოზე, მის ავტონომიაში უკვე შედიოდა პრემიერ-

მინისტრის დანიშვნა და მთავრობის აქტების ჩაგდების უფლება, ფაქტობრივად დემოკრატიის ზედამხედველობის მექანიზმების ეროვნობა მოხდა.

1995 წლის კონსტიტუციის ცვლილებები დაფუძნებული იყო კომპრომისზე, თუმცა პრეზიდენტსა და პრემიერ-მინისტრს შორის ძალაუფლების განაწილება ვერ გაირკვა და შესაბამისად, პრემიერ-მინისტრის ინსტიტუტი არ შემოიღეს. 2004 წლის რეფორმის შედეგად შემოღებულმა პრემიერ-მინისტრის ინსტიტუტმა მხოლოდ დამატებითად გაძლიერებული საპრეზიდენტო სისტემა ჩამოაყალიბა. ფრანგული მოდელისაგან განსხვავებით ის ნახევრადსაპრეზიდენტო „კოჰაბიტაციურ“ მოდელთან თანხვედრაში არ მოდიოდა, მიუხედავად იმისა, რომ რეფორმატორები „ფრანგულ მოდელზე“ ხშირად აკეთებდნენ აქცენტს. პრეზიდენტს მიეცა უფლებამოსილება, დაეკავებინა პარტიული ოფისები, ხოლო მისი უფლებები პარლამენტთან შედარებით ფაქტობრივად ძალაუფლებრივ ასიმეტრიას ქმნიდა. პრეზიდენტის მიერ ინიცირებული კანონპროექტები პრიორიტეტი იყო, ხოლო პარლამენტში ინიცირებული კანონპროექტების ვეტოთი ჩაგდების უფლებამოსილება მხოლოდ ზრდიდა ერთი პირის ზეგავლენას ორგანოში. ვეტოს მოქმედების პროცედურები მკაცრად იყო განსაზღვრული, თუმცა რეალური აღსრულება შეუფერხებელ სახეს ატარებდა. (Matcharadze & Javakhishvili, 2023) შეიძლება ითქვას, რომ 2004 წლის ცვლილებები 1921 წლის ეპოქის ინტერესებს უგულვებელყოფდა, საქართველო დამოუკიდებლობის მოპოვების დღიდან ძალაუფლების უზურპაციის თავიდან აცილებას ისახავდა მიზნად, რათა სამოქალაქო მონაწილეობითი კულტურა ჩამოყალიბებულიყო. კონსოლიდირებული დემოკრატია, რომელიც წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ნიშნებს შეითავსებს, პირველ რიგში წარმომადგენლობითი ორგანოს - პარლამენტის ლეგიტიმურობის განმტკიცებაზე უნდა ყოფილიყო ორიენტირებული, თუმცა უახლესი ცვლილებებით პრეზიდენტს პარლამენტის დაშლისა და მთავრობის გადაყენების ლეგიტიმურობას ანიჭებდა, რაც საქართველოს პერსონიფიცირებულ პარტიულ განწყობილებებს ამძაფრებდა, რაც თანამედროვე საქართველოში „ქარიზმული ლიდერების“ მიმართ ლოიალურობაში ტრანსფორმირდა, როცა რეალურად პოსტ-საბჭოურ სახელმწიფოში მიზანი კონკურენტული და პლურალისტური პარლამენტის ჩამოყალიბება უნდა ყოფილიყო, ნაკლები ცენტრალიზირებითა და მეტი დეცენტრალიზირების შესაძლებლობით. კონსტიტუციურ ცვლილებებს ხალხის მხარდაჭერა არ ჰქონდა, ამის ფონზე ცვლილებები უფრო პოლიტიკური სტაგნაციის მომტანი იყო, ვიდრე პროგრესის. ხოლო „ვარდების რევოლუციის“ ახალგაზრდა რეფორმატორებმა მომავალშიც იდენტური შეცდომები დაუშვეს, ქართული ისტორია არა სპირალურად არამედ წრიული კონსტიტუციონალიზმის განვითარების ისტორიაა.

2010 წლის 15 ოქტომბერს მიღებული კონსტიტუციური ცვლილებების შედეგად, ხელისუფლების უფლებები გადანაწილდა პრემიერ-მინისტრის სასარგებლოდ. (Nakashidze, 2016) ოფიციალურად, ამ ცვლილებების მიზანი იყო საქართველოს ნახევრად საპრეზიდენტო სისტემის დემოკრატიზაცია, თუმცა ოპოზიციური პარტიები მიიჩნევდნენ, რომ ცვლილებები მიზნად ისახავდა მიხეილ სააკაშვილის ძალაუფლების შენარჩუნებას პრემიერ-მინისტრის თანამდებობაზე 2013 წლის შემდეგ, პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის ამოწურვიდან გამომდინარე. (Nakashidze, Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia, 2016) რეფორმების შემდეგ, პრეზიდენტი კვლავ არის

ქვეყნის სახელმწიფოებრივი ავტორიტეტი, მაგრამ აღარ ახორციელებს ქვეყნის შიდა და საგარეო პოლიტიკას, რაც მანამდე მის ძირითად ავტონომიურ უფლებამოსილებას წარმოადგენდა. ოპოზიციური ნარატივი ბუნებრივია ვალიდური იყო, აღნიშნულ ცვლილებასაც არ ჰქონია საზოგადოებრივი მხარდაჭერა. (Khetsuriani, 2017) ფაქტობრივად კონსტიტუციის ევოლუციის ყოველ ეტაპზე სახელისუფლებო გადაწყვეტილება სახალხო ნებას არ გამოხატავდა, ბუნებრივია ეს მონაწილეობითი პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბებას აფერხებდა, თუმცა ამლიერებდა „საპროტესტო დემოკრატიის“ ჩამოყალიბებას. მოქალაქეები ნაკლები ნდობით ამიტომ ხასიათდებიან სასამართლო ინსტიტუტების მიმართ და მხოლოდ პროტესტის ფორმას მიიჩნევენ ცვლილებების მაპროვოცირებელ ძალად, რასაც სამთავრობო პარტიების მოქმედებები მხოლოდ ასაზრდოებს.

მნიშვნელოვანი ცვლილება იყო პრემიერ-მინისტრის დანიშვნის პროცესი, რომელიც ადრე პრეზიდენტის მიერ ხორციელდებოდა. პრეზიდენტი უკვე ვალდებული გახდა, პარლამენტის უმრავლესობის მიერ წამოყენებული კანდიდატურა დაამტკიცოს. ბუნებრივია, პრემიერ-მინისტრი პრეზიდენტის წინაშე ანგარიშვალდებული აღარ იქნებოდა. ფაქტობრივად ოპოზიციის ვარაუდები მართლდება, სააკაშვილი ემზადება სუპერ-საპრემიერო მმართველობისათვის (Nakashidze, 2016). ამ ცვლილებების შემდეგ, საქართველო გადავიდა ნახევრად საპრეზიდენტო სისტემაზე, სადაც პრემიერ-მინისტრი იღებს ძირითად პასუხისმგებლობას მთავრობის საქმიანობის მიმართულების საკითხებში. ამის შედეგად, პრეზიდენტის ჩარევა მთავრობაში და მთავრობის შეხვედრებში შეზღუდულია, რაც პრეზიდენტის პრაქტიკული ძალაუფლების კიდევ უფრო შემცირებას და ცერემონიული სახის ფუნქციების დატოვებას გამოიწვევდა. მიხეილ სააკაშვილის, ასეთ თავისუფალ ქმედებებს მნიშვნელოვნად უზიდავს პრემიერ-მინისტრ ზურაბ ჟვანია გარდაცვალებამ, რამაც რადიკალურად შეცვალა ხელისუფლების ბალანსი საქართველოში. ჟვანია გავლენიანი პოლიტიკური ფიგურა იყო, მის უეცარ გარდაცვალებას კი ფაქტობრივი ვარაუდით აუცილებლად მოჰყვებოდა მეორეხარისხოვანი გავლენის მქონე ფიგურის დანიშვნა. ასეც მოხდა, სააკაშვილის მიერ დაინიშნა და პრემიერ-მინისტრი გახდა ტექნოკრატის სტატუსის მქონე ზურაბ ნოღაიდელი, რომელიც ამ პერიოდში არ ფლობდა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალას და პრაქტიკულად ყველაფერი დამოკიდებული იყო პრეზიდენტზე. (ანთაძე, 2009) 2007 წლის ნოემბერში, სანამ პრეზიდენტი გადადგებოდა, სააკაშვილმა დაითხოვა პრემიერ-მინისტრი ნოღაიდელი და მის ნაცვლად ლადო გურგენიძე დანიშნა, რომელსაც არანაირი პოლიტიკური გამოცდილება არ ჰქონდა. სააკაშვილმა ეს გადაწყვეტილება მთავრობისთვის ახალი ენერგიისა და უკეთესი ეკონომიკური პირობების შექმნას დაუკავშირა, მაგრამ რეალურად სავარაუდოა, რომ ნოღაიდელის გადაყენება და გურგენიძის (რომელსაც პოლიტიკაში კავშირები არ ჰქონდა) დანიშვნა, სავარაუდოდ, სააკაშვილისთვის უფრო მოსახერხებელი ნაბიჯი იყო, რათა თავისი გუნდი გაემდიერებინა და ნოღაიდელისა და ბურჯანაძის მომხრეებს მთავრობაში გავლენა არ ჰქონოდათ.

საქართველოს პოლიტიკური სპექტრი ვერ ვითარდება, რადგან ისტორიულად თითოეული მმართველი პარტია ძალაუფლების შენარჩუნებას ცდილობს და ამ მიზნისათვის ოპოზიციის სრულ ლიკვიდაციას ისახავს მიზნად. (Muskhelishvili, 2005) ახალ მინისტრთა დანიშვნა ძირითადად ფორმალური ხასიათის იყო, ხოლო სააკაშვილმა საბოლოოდ შექმნა საპრეზიდენტო კაბინეტი,

სადაც არ შედიოდნენ ოპოზიციის წარმომადგენლები, მაგრამ პიროვნებები, რომლებიც იზიარებდნენ პრეზიდენტის პოლიტიკურ ხედვებს, ფაქტია დემოკრატიის ორბიტისაგან განსხვავებით ავტორიტარული მმართველობის ორბიტაზე აღმოვჩნდით, ამიტომ სრულიად ვალიდურია შეფასება, რომ საქართველო ბოლო დრომდე „ჰიბრიდულ რეჟიმს“ წარმოადგენდა.

2008 წლის საპარლამენტო არჩევნები საქართველოში უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური მოვლენაა, რომელიც ქვეყნის დემოკრატიული განვითარების შეფასებისათვის საკმარის არგუმენტებს მოიცავს. ერთი მხრივ, არჩევნები ასახავდა პოლიტიკურ გარემოს, სადაც მმართველი ძალა მაქსიმალურად იყენებდა ინსტიტუციურ რესურსებს ძალაუფლების გასამყარებლად, ხოლო მეორე მხრივ, წარმოაჩენდა ოპოზიციის დაუძლურებას. პროპორციულსა და მაჟორიტარულ სისტემებს შორის ბალანსის შეცვლა მმართველი პარტიის მხრიდან საარჩევნო სისტემის მმართველი პარტიის სასარგებლოდ მანიპულაცია იყო. როცა 1921 წლიდან ორიენტირი პლურალისტური პარლამენტის შენებაზე იყო. მანამდე არსებული სისტემა მეტწილად პროპორციულ წარმომადგენლობას ემყარებოდა, რაც სხვადასხვა პოლიტიკური ძალისთვის მეტ შესაძლებლობებს ქმნიდა. თუმცა, ცვლილებების შედეგად, 77 დეპუტატი პროპორციული სისტემით უნდა არჩეულიყო, ხოლო დარჩენილი 73 – მაჟორიტარული წესით. მანამდე, დეპუტატთა ორი მესამედი პროპორციული წესით აირჩეოდა. პროპორციული წარმომადგენლობისთვის საჭირო საარჩევნო ბარიერი 7%-დან 5%-მდე შემცირდა, ხოლო მაჟორიტარულ ოლქებში გამარჯვებისთვის აუცილებელი გახდა ამომრჩეველთა მინიმუმ 30%-ის მხარდაჭერა. (Nakashidze, 2016) იმის ფონზე, რომ საქართველოში ადმინისტრაციული რესურსების გამოყენება, მისი არაკანონიერობის მიუხედავად „ბუნებრივ“ მოვლენას წარმოადგენს, ლოგიკური იყო, რომ სააკაშვილის ხელისუფლება დამატებით პრივილეგიას იძენდა, ხოლო ხელისუფლების გადანაწილების მიზანს, რაზეც შეთანხმება „ვარდების რევოლუციას“ უძღოდა უგულვებელყო. მმართველმა პარტიამ არა მხოლოდ შეძლო პარლამენტში უმრავლესობის მოპოვება, არამედ საკონსტიტუციო უმრავლესობისკენაც გადადგა ნაბიჯი. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ნინო ბურჯანაძისა და მიხეილ სააკაშვილის შეთანხმების ჩაშლა პირდაპირ აისახა მმართველი გუნდის შემადგენლობაზე. ბურჯანაძის გუნდის არყოფნა „ნაციონალური მოძრაობის“ სიაში ნიშნავს, რომ პარტიის შიგნით პოლიტიკური ძალთა გადანაწილება ხდებოდა არა იდეების ან პროგრამული ხედვების, არამედ პირადი ლოიალობისა და ინტერესთა გათვალისწინებით. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ 2008 წლის არჩევნები უფრო მეტად იყო პოლიტიკური ძალაუფლების კონსოლიდაციის ინსტრუმენტი, ვიდრე დემოკრატიული ლეგიტიმაციის გამოვლინება. ოპოზიციისთვის გამოწვევას წარმოადგენდა ისიც, რომ პოლიტიკური გარემო უკვე მძიმე იყო 2007 წლის ნოემბრის მოვლენებისა და საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შემდეგ. ამ ფონზე, ოპოზიციური პარტიების ეფექტიანობა, როგორც საპარლამენტო ასპარეზზე, ისე ქუჩაში, მნიშვნელოვნად შესუსტებული იყო. საბოლოოდ, 2008 წლის საპარლამენტო არჩევნებმა გაამყარა საქართველოში არსებული პოლიტიკური ასიმეტრია, სადაც მმართველი ძალა დომინანტურ პოზიციას იკავებდა, ხოლო ოპოზიცია, ინსტიტუციური ჩარჩოს არარსებობის პირობებში, მარცხისთვის განწირული ჩანდა.

2012 წლის არჩევნების შემდეგ პარლამენტმა რეალური ძალაუფლება მოიპოვა, რაც მანამდე ძირითადად პრეზიდენტის ხელში იყო კონცენტრირებული. განსაკუთრებით მწვავე

დაპირისპირება გაჩნდა ამნისტიის კანონთან დაკავშირებით. „ნაციონალური მოძრაობა“ ამას ეწინააღმდეგებოდა, რადგან მათ მიაჩნდათ, რომ პოლიტპატიმრებად გამოცხადებული პირები მძიმე დანაშაულებში იყვნენ ბრალდებულნი, მათ შორის რუსეთისთვის ჯაშუშობაში. სააკაშვილმა დაადო ვეტო ამ კანონპროექტს, თუმცა პარლამენტმა ის მაინც დაამტკიცა. (Gegenava, 2022) ეს იყო მნიშვნელოვანი მტკიცებულება იმისა, რომ „ქართული ოცნების“ კოალიცია ერთიანად მოქმედებდა და პრეზიდენტი ვეღარ შეძლებდა მათთვის ხელის შეშლას, ქვეყანა სადაც საპრეზიდენტო სისტემა ვითარდებოდა პირველად ისტორიაში იქნა დათრგუნული, ზოგადად კი ისტორიაში 2012 წელი ფრანგული კოჭაბიტაციის პოლიტიკის ექსპერიმენტალური მოდელი იყო, თუმცა ვერცერთმა ძალამ თანამშრომლობას ვერ მიაღწია, ვინაიდან ქართული პარტიული პოლიტიკური კულტურა და შიდა პარტიული დემოკრატია განუვითარებელია.

კონფლიქტი არ შემოიფარგლა მხოლოდ შიდა საკითხებით. საგარეო პოლიტიკაშიც მძაფრი დაპირისპირება წარმოიშვა. „ნაციონალური მოძრაობა“ ახალ მთავრობას ადანაშაულებდა რუსეთის მიმართ ნეიტრალური ან თუნდაც შემწყნარებლური პოზიციის დაკავებაში. საპასუხოდ, მიხეილ სააკაშვილმა 2013 წლის 30 იანვარს განაცხადა, რომ კონსტიტუციაში უნდა შესულიყო ცვლილება, რომელიც საქართველოს პრო-დასავლურ კურსს გაამყარებდა. თუმცა, ეს ცვლილება რეალობად ვერ იქცა. მიუხედავად იმისა, რომ დასავლური ორიენტაცია კვლავ რჩებოდა მთავარ მიმართულებად, კოალიციაში არსებული სხვადასხვა პოლიტიკური ჯგუფის ინტერესები მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა. მთავრობასა და პრეზიდენტს შორის კონფლიქტი შეეხო უშიშროების სამსახურსაც. „ქართული ოცნების“ ხელისუფლებამ გადაწყვიტა, რომ პრეზიდენტის უშიშროების სამსახური მთავრობის კონტროლის ქვეშ გადაეყვანა, რაზეც სააკაშვილმა პროტესტი გამოთქვა და საბოლოოდ უარი თქვა მის გამოყენებაზე. ამრიგად, 2012-2013 წლებში საქართველოს მმართველობაში საკმაოდ რთული და წინააღმდეგობებით სავსე პერიოდი დადგა. კონსტიტუციის ცვლილება, რომლის ძალითაც 2013 წლის შემდეგ ძალაუფლება პრემიერ-მინისტრზე უნდა გადასულიყო, ქმნიდა პოლიტიკურ სპეკულაციას იმაზე, რომ სააკაშვილი "პუტინის მოდელის" მსგავსად, პრემიერად დაბრუნებას გეგმავდა. ფაქტია, რომ საკონსტიტუციო ცვლილებები მუდამ ოპორტუნისტულ მიზანს ემსახურებოდა, რომლის დასაძლევადაც მიღებული მეთოდი „პლურალური ვოტუმის მოდელის“ გამოყენებაა, პრინციპი იმაში მდგომარეობს, რომ ერთი მოწვევის პარლამენტის მიერ მიღებული საკონსტიტუციო ცვლილება ძალაში მხოლოდ მაშინ შევა, თუ მას მომდევნო მოწვევის პარლამენტი დაამტკიცებს. აღნიშნული მოდელი ხელს შეუწყობს კონსტიტუციის დაცვას დროებითი პოლიტიკური გავლენებისგან, რაც ქართულ პოლიტიკურ სისტემას ნამდვილად შესძენდა კონსტიტუციას, რომელიც „დროს გაუძლებდა“.

2013 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების შემდეგ, საქართველოს კონსტიტუციური სისტემა შეიცვალა და შექმნილი იყო ახალი ნახევრად საპრეზიდენტო სისტემა. (Nakashidze, Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia, 2016) ისტორიულად 1995 წლის კონსტიტუციის გამიზნული ვარაუდი გამართლდა, რწმენა, რომ პრეზიდენტი ზეპარტიული შინაარსის უნდა ყოფილიყო, რომელიც დაუპირისპირდებოდა მმართველი პარტიის ნებას გამართლდა. მარგველაშვილმა პირველად ვეტო 2014 წელს გამოიყენა, რასაც მმართველი პარტიის მხრიდან დიდი კრიტიკა მოჰყვა. სერიოზული დაპირისპირებები გაჩნდა საგარეო პოლიტიკის საკითხზე, როდესაც მარგველაშვილმა დააანონსა,

რომ ევროკავშირი-საქართველოს ასოცირების ხელშეკრულებას თავად მოაწერდა ხელს, თუმცა მთავრობამ განაცხადა, რომ ეს პრემიერს ეკუთვნოდა. საბოლოოდ, პრემიერმა მოაწერა ხელი. დაპირისპირება გაგრძელდა ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოს საკითხზეც, რადგან პრეზიდენტი ოფიციალურად ხელმძღვანელობდა ამ საბჭოს, მაგრამ მთავრობის წარმომადგენლებმა დაიწყეს მისი უფლებამოსილების შეზღუდვა. იგივე ვითარება შეიქმნა უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეების დანიშვნის საკითხშიც.

2014 წლის ნოემბერში საქართველოს "ქართული ოცნების" კოალიციაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა. ნოემბრის პირველ კვირაში "თავისუფალმა დემოკრატებმა", რომელიც "ქართული ოცნების" ერთ-ერთი წევრი პარტია იყო, ე.წ. „კაბელების საქმესთან“ დაკავშირებული პროცესებიდან გამომდინარე დატოვა მთავრობა. (ტაბულა, 2015) ამ კონტექსტში, პრეზიდენტის როლი ძალიან მნიშვნელოვანი გახდა. სწორედ ამ პერიოდში პრეზიდენტმა მარგველაშვილმა პირველად გამოიყენა ვეტო. 2016 წლისათვის მმართველი პარტია კრიზისში იყო შესული, ამიტომ ერთი მხრივ დადებითად შეფასებული საკონსტიტუციო ცვლილებები განახორციელეს 2017 წლისათვის, რომლებიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ არა მხოლოდ საკონსტიტუციო სასამართლოს, არამედ ზოგადად ქვეყნის ხელისუფლების ფუნქციონირებაზე. ამ ცვლილებით გარკვეულწილად კიდევ უფრო გამიჯნული გახდა სასამართლო და საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებები, რაც მნიშვნელოვანი წინ გადადგმული ნაბიჯია სასამართლო დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფისათვის, ყოველშემთხვევაში აღნიშნული 2017 წლისათვის დადებითად იქნა შეფასებული.

თუმცა საარჩევნო სისტემასთან და პარტიულ სპექტრთან დაკავშირებით განხორციელდა ცვლილებები, რომელსაც საკმარისი სკეპტიციზმით არ დაეთმო ყურადღება, მაგალითად საქართველოს კონსტიტუციის ახალ რედაქციაში, პოლიტიკურ პარტიებზე კონსტიტუციური კონტროლის საკითხი შეიცვალა. საკონსტიტუციო რეფორმამდე, საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავდა როგორც პარტიების შექმნას, ისე მათი საქმიანობის კონსტიტუციურობას. თუმცა, რეფორმის შემდეგ, მხოლოდ პოლიტიკური პარტიების საქმიანობის კონსტიტუციურობას მიენიჭა ყურადღება, ხოლო პარტიების შექმნის საკითხი სასამართლო კომპეტენციის მიღმა აღმოჩნდა. (ინფორმაციის თავისუფლებისა და განვითარების ინსტიტუტი, 2017) კონსტიტუციაში კი ამ დროს განსაზღვრულია ის გარემოებები, როცა პარტიის შექმნის აკრძალვა დაშვებული იყო, მაგალითად კონსტიტუციით აკრძალულია პოლიტიკური პარტიის შექმნა ტერიტორიული ნიშნით, ახალი ცვლილებით კი თუ პარტია ტერიტორიული ნიშნითაა შექმნილი მაგრამ მისი საქმიანობა კონსტიტუციის პრინციპს არ ეწინააღმდეგება, საკონსტიტუციო სასამართლო მის აკრძალვას ვერ შეძლებს. აღნიშნული რეფორმა დადებითად იქნა შეფასებული, ეთნიკურ უმცირესობათა ჩართულობის კონტექსტში, მაგრამ „რეალ პოლიტიკაში“ მმართველი პარტიების მხრიდან ე.წ. „სატელიტი პარტიების“ ჩამოყალიბება ქართული ისტორიის განუყოფელი ნაწილიც იყო, მათ შორის შევარდნაძის თუ სააკაშვილის მმართველობის პირობებში. თანამედროვე საქართველოს პარტიულ სპექტრში კი ულტრამემარჯვენე ძალთა გააქტიურება და შემდეგ მათი ნარატივების ანალიზი ფაქტობრივად ცხადყოფს, რატომ დასჭირდა „ქართულ ოცნებას“ რეფორმა, რომელიც მომავალში „სატელიტი პარტიების“ ჩამოყალიბების პროცესს გაამარტივებდა.

რეფორმამ, რომელმაც 2024 წლიდან სრულად პროპორციული საარჩევნო სისტემა დაამტკიცა და ამასთან საარჩევნო ბლოკების შექმნა აიკრძალა, (Kublashvili, 2017) კიდევ უფრო მიუთითებს ხელისუფლების მზადყოფნას, რომ ოპოზიცია დათრგუნოს, თუმცა ამ დროისათვის „ქართული ოცნების“ მხრიდან აღნიშნული ქმედებების ვალიდაცია წინა ხელისუფლების მხრიდან იდენტური სტრატეგიის გამოყენებით აიხსნებოდა, რაც კიდევ ერთხელ ამტკიცებს, რომ ქართული პოლიტიკური სისტემა და პარტიული სტრუქტურა მზად არასოდეს ყოფილა გერმანული თუ აშშ-ს პოლიტიკურ სისტემებთან ადაპტირებისათვის, რაც რეალურ მიზანს წარმოადგენდა. 5%-იანი საარჩევნო ბარიერი, რომელიც პირდაპირ ზღუდავს ოპოზიციურ პარტიებს, პროტესტის მიუხედავად უცვლელად იქნა დარჩენილი. რაც რეალურ საფრთხეს უქმნიდა დინამიურ პარტიული სპექტრის ფორმირებას. (Nakashidze, 2019 global review of constitutional law: Georgia, 2020) თუმცა 2017 წლის რეფორმის დაანონსების პარალელურად „ქართული ოცნება“ არც მალავდა, რომ მიზანი საკონსტიტუციო უმრავლესობის მოპოვება იყო, ოპონენტების „არაკონსტიტუციურად გამოცხადების“ მიზნიდან გამომდინარე. აღნიშნული რეფორმა ხდება ერთპარტიული დომინაციის ჩამოყალიბების წინაპირობა, ოპოზიციური ძალების შეზღუდვის ფონზე, რეფორმა ფაქტობრივად არ პასუხობდა საქართველოს პოლიტიკურ და სამართლებრივ გამოწვევებს. უახლესი ინიციატივით უკვე პრეზიდენტის არჩევა საარჩევნო კოლეგიის მიერ ირიბი არჩევნების გზით ხდებოდა, პრეზიდენტის უფლებამოსილება კი ობიექტურად „ცერემონიული“ ხდებოდა, თუმცა საქართველოს ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინებით ცხადია, რომ თანამედროვე საქართველოს რეალობაში პრეზიდენტი და წინააღმდეგობა მმართველი პარტიის მიმართ ბევრად მოდიოდა სახალხო ინტერესებთან თანხვედრაში, ვიდრე პარტიული მოქმედებები. პრეზიდენტს ჩამოერთვა მთავრობის სხდომაზე საკითხის დაყენების ან განხილვის უფლებაც და ფაქტობრივად ერთი პარტიის დომინაციამ სახელისუფლებო ორგანოებში შექმნა სისტემა, რომელმაც პატრონ-კლიენტური ტანდემი ჩამოაყალიბა ნაცვლად პოლიტიკური სისტემისა, რომელსაც ლეგიტიმურობას მოქალაქე მიანიჭებდა. კონსტიტუციის ევოლუცია 1921 წლის კონსტიტუციის მემკვიდრე უნდა ყოფილიყო, თუმცა იქცა ანტიპოდად.

ხშირი ცვლილებების საფრთხე ქართული კონსტიტუციონალიზმისთვის

ქართულ კონსტიტუციაში მუდმივი ცვლილებები საფრთხეს უქმნის ქვეყნის დემოკრატიულ განვითარებას. კონსტიტუციაში ცვლილებები, რომლებიც ხშირად განპირობებულია მოკლევადიანი პოლიტიკური ინტერესებით, ძირს უთხრის კონსტიტუციონალიზმს, ასუსტებს დემოკრატიულ ინსტიტუტებსა და საზოგადოების ნდობას სასამართლო-პოლიტიკური სისტემის მიმართ (Ali, 2024). კონსტიტუცია, როგორც უმაღლესი საკანონმდებლო ბაზა, მიზნად ისახავს სტაბილურობის უზრუნველყოფას, ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვასა და სახელმწიფო ინსტიტუტების გამართულ ფუნქციონირებას. თუმცა, საქართველოში მუდმივი კონსტიტუციური ცვლილებები არღვევს ამ სტაბილურობას და აფერხებს დემოკრატიის კონსოლიდაციას.

ცენტრალური ევროპიდან უნგრეთთან პარალელის გავლება მეტად საინტერესოა, ვინაიდან მმართველი პარტია იდენტურად იყენებს კონსტიტუციას მხოლოდ ბერკეტად. მაგალითად,

ვიქტორ ორბანის მხრიდან უნგრეთში განხორციელებული მეოთხე ცვლილებით, მთავრობას მიეცა უფლება ცალმხრივად გაეუქმებინა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, ბუნებრივია, ყოველგვარი საზოგადოებრივი თანხმობის გარეშე. როგორც საქართველოს შემთხვევაში გამოვლინდა ოპოზიციის მარგინალიზებისათვის კონსტიტუციის ცვლილება, კანონს ორბანიც იყენებს ოპოზიციის შესაზღუდად. მაგალითად, პოლიტიკური რეკლამების განთავსება მხოლოდ სახელისუფლებო მედიაშია დასაშვები, რაც, ბუნებრივია, ოპოზიციას ზღუდავს. მოსამართლეების გადასაყენებლად კი საპენსიო ასაკი შეამცირა ორბანმა. ეს ყველაფერი, განსაკუთრებით ოპოზიციურად განწყობილ მოსახლეობაში, სახელისუფლებო ორგანოთა დელეგიტიმიზაციას ახდენს (Donath, 2021).

უკვე მიმოხილული საკონსტიტუციო ცვლილებების საფუძველზე, ნაშრომში გამოიკვეთა, რომ ქართული კონსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთი მთავარი საფრთხე, დღესდღეობით, საკონსტიტუციო ცვლილებების პროცესის პოლიტიზაციაა. პოლიტიკური ელიტები იყენებენ საკონსტიტუციო ცვლილებებს საკუთარი ძალაუფლების გასამყარებლად, ოპონენტების მარგინალიზაციისთვის ან საარჩევნო პროცესებზე ზემოქმედების მიზნით, რაც 2017 წლის რედაქციაში ხისტად გამოვლინდა. საარჩევნო სისტემასთან დაკავშირებული ცვლილებები შემზღუდველ ფუნქციას ასრულებდა ოპოზიციური პარტიებისთვის და ამცირებდა მათი მოქმედების არეალს 5%-იანი ბარიერის ფონზე.

დასკვნა

საბოლოო შეჯამების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორია ხშირი ცვლილებებით ხასიათდებოდა, რომელიც „ცოცხალი კონსტიტუციის“ კონცეფციასთან თანხვედრაში არ მოდიოდა. მეორე მხრივ კი არც „ცოცხალი ორიგინალიზმის“ კონცეფციასთან, ვინაიდან ვარდების რევოლუციის შემდგომ პერიოდში საკონსტიტუციო ცვლილებები უკვე ატარებდა ოპორტუნისტულ მიზანს. ინსტიტუციური განვითარების მაგივრად, მიზანი ცალკეული პიროვნების ხელში ძალაუფლების კონცენტრირება იყო. 2004 წლისათვის „უნდობლობის კონსტრუქციული ვოტუმი“ უნდა გამხდარიყო მექანიზმი, რომლითაც პარლამენტი მთავრობის კონტროლს მოახერხებდა, თუმცა რეალურად მექანიზმი უფუნქციო აღმოჩნდა. ამან კი აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ხელისუფლებას შორის დისბალანსი წარმოქმნა. 2017 წლის რედაქციით ცხადია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს საარჩევნო ზედამხედველობის ზოგიერთი ფუნქცია შეეზღუდა. ჩვენი დასკვნით, ცვლილება სწორედ „სატელიტი პარტიების“ ჩამოყალიბების პროცესის გამარტივებას ისახავდა მიზნად. 2012–2013 წლები ექსპერიმენტული „კოჰაბიტაციის პოლიტიკის“ მნიშვნელოვანი გამოცდილება იყო, რომელმაც საქართველოს პოლიტიკური კულტურის თავისებურებები გამოამჟღავნა.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს კონსტიტუციონალიზმი რეგრესული ხასიათის იყო 1921 წლის კონსტიტუციის ფონზე, რომელიც თითოეული მოქალაქისთვის სოციალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას ისახავდა მიზნად, სადაც სამართლის ტრადიციას კონსოლიდირებული დემოკრატია უნდა ჩამოეყალიბებინა. 1995 წლის კონსტიტუციასთან შედარებით, ის მეტად მოქნილი იყო საკონსტიტუციო გადასინჯვის ასპექტებში. თუმცა, 1995 წლის კონსტიტუცია მეტ ცენტრალიზაციასაც ისახავდა მიზნად. მეორე მხრივ, ის აუცილებელ საკონსტიტუციო სტაბილურობას უზრუნველყოფდა, ამიტომ კონსტიტუციის გადასინჯვა მეტად რთული იყო. საპრეზიდენტოდან სუპერ-საპრემიერომდე ტრანსფორმაცია კი „ქარიზმული ლიდერის“ ძალაუფლების შენარჩუნებით იყო განპირობებული, როცა რეალურად პოსტ-საბჭოთა სივრცეში აუცილებელია პლურალისტური პარლამენტი, რომელსაც მაღალი ლეგიტიმურობა ექნება საზოგადოების მხრიდან.

ბიბლიოგრაფია

- Matcharadze, Z., & Javakhishvili, P. (2023). Normative Regulation of the President's Veto in Georgian Legal Reality. *Journal of Law (TSU)*.
- Ali, M. I. (2024). *Unpacking Living Originalism and Living Constitutionalism in the Constitutional Contexts of India and Pakistan*. Lahore Leads University.
- DEMETRASHVILI, A. (2010). *CHRONICLES OF CONSTITUTIONALISM IN GEORGIA*.
- Demetrashvili, A. (2020). *paradigms of constitutionalism in georgia*. tbilisi: Iv. Javakhishvili Tbilisi State University.
- Donath, A. J. (2021). Absolutely Corrupted: The Rise of an Illiberal System and the Future of Hungarian Democracy. *Brown Journal of World Affairs*.
- Gegenava, D. (2022). *25 YEARS IN THE SEARCH OF LEGITIMACY*:. Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie.
- Jikia, L. (2022). REVIEW OF THE DRAFT CONSTITUTION 1978 OF GEORGIA IN. *მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორია*.
- Khetsuriani, J. (2017). CONSTITUTIONAL REFORM IN GEORGIA (2017) AND THE CONSTITUTIONAL COURT. *Journal of Constitutional Law*.
- Kublashvili, K. (2017). SHORTCOMINGS AND CHALLENGES OF THE NEW.
- Muskhelishvili, M. (2005). Constitutional Changes in Georgia.
- Nakashidze, M. (2016). *Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia*. tbilisi.
- Nakashidze, M. (2020). *2019 global review of constitutional law: Georgia*. Oxford University Press and New York University School of Law.
- Uridia, K. (2023). ქართული პარლამენტარიზმის ევოლუციის გზა ისნის კარვიდან თანამედროვეობამდე.
- ანთაძე, ი. (2009). ვინ გახდება მორიგი პრემიერ-მინისტრი? *რადიო თავისუფლება*.
- თაყაიშვილი, ე. (1920). ხელმწიფის კარის გარიგება.
- ინფორმაციის თავისუფლებისა და განვითარების ინსტიტუტი. (2017). *საკონსტიტუციო ცვლილებების პროექტით შემოთავაზებული სიახლეების შეფასება*.
- კეკელიანი, გ. (2013). საბჭოთა ოკუპაცია საქართველოს მესხიერებაში.

ლეონიძე, ხ. (2021). *საქართველოს პირველი კონსტიტუციის 100 წლის იუბილე: იდეა, განვითარება და სულისკვეთება*. თბილისი.

ნებიერიძე, ნ. (2001). 1832 წლის შეთქმულება და მისი გამოძახილი.

საქართველოს კონსტიტუცია . (1995).

საქართველოს კონსტიტუცია. (1921).

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო და გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი. (2022). *საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი*. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო.

ტაბულა. (2015). აღასანია კაბელების საქმეზე: საიდუმლო გრიფის დადებით აბსურდამდე მიდიან უკვე.

ქარაია, თ., დუნდუა, ს., აბაშიძე, ზ., ბუროუსი, გ., & მუხიგული, ქ. (2017). *დემოკრატია და მოქალაქეობა*. თბილისი: საარჩევნო სისტემათა საერთაშორისო ფონდი.

ქოქრაშვილი, ხ. (n.d.). რუსეთის ექსპანსია კავკასიაში და საქართველო.